

Romualdas Granauskas

GYVENIMAS PO KLEVU

[ištraukos]

Kai senoji tą balandžio rytą išėjo į lauką ir sustojo ant slenksčio akmens, saulė jau buvo pakilusi virš tvarto stogo – didelė, raudona, neplieskianti balandžio saulė, galėjai į ją žiūrėti nemirksėdamas. Tačiau senoji ir nesiruošė į ją žiūrėti, – trumpai metė akį į šoną, norėdama tik patikrinti, ar tikrai šviesulas tame pačiame aukštume, kuriame šiuo metų laiku jam privalu būti.

Ant sulenktos kairiosios rankos buvo pasimovusi krepšį su dviem kišenėlėmis šone, toj pačioj rankoj laikė raktą, o dešinėj – parūdijusią spyną. Įkabino spyną, kur reikia, pasuko raktą ir įsidėjo į vieną iš tų kišenėlių. Įsidėjo ir užsegė, tada pasisuko veidu į kiemą. Reikėjo apžvelgti, ar tvarkoj viską palieka išeidama.

Kieme, jau gerokai pradžiūvusiam, buvo švaru. Užvakar nugrėbė, šiukšles parsinešusi sudegino. Vidury kiemo kaip kokia ponia kyšojo perdžiūvusi svirtis, dvišaka jos viršūnė jau buvo apšviesta saulės. Tarp svirties ir rentinio gulėjo sena vištų gelda. Pačios vištos goglinėjo palei tvartą. Goglinėjo dvi, o trečioji tupėjo ant šuns budos stogelio. Šuns ji nebeturėjo, nes senasis padvėsė iš senumo, o naujo šuniuko ji nenorėjo, – negalėjo užmiršti senojo balso. Ir būdos negalėjo sukūrenti, nes dvi vištos ten buvo įsitaisiusios dėti, o trečioji, bjaurybė, dėdavo tik daržinės kampe, ir dėl jos vienos turėdavai neužmiršti ir atidaryti, kad ji ten karkdama galėtų įeiti. Senoji pažvelgė ir į daržinę. Niekam jai neberekalinga ta daržinė, kioksanti kiemo gale priešais trobos langus. Jeigu kas nuardyty, supjaustyty – kiek sausos, geros malkos išeity. Bet iš kur tu paimsi tiek vyrų? Jau dvi žiemi ji šalo. Anglių buvo iš rudens parsiveždinus – atvažiavo mašina ir išvertė pas šulinį, paskui ji su kibiru dvi savaites nešiojo toliausiai į tą daržinę. Ir dabar dar anglių turi, bet nebeturi nė kokio šakalio, o be medžio, vienos pačios, jos nedega. Kovo pabaigoj, pasiėmusi kirvj, šiaip taip atlupo kelias daržinės lentas iš anos pusės, kur nesimato. Parsivilko prie trobos durų ir vos neapsiverkė: nei supjaustyt, nei sukapot. Išeidavo kas rytą nešina kirviu, knapodavo, knapodavo kaip višta žarnagalį. Paskui, kai beliko trumpesnės, įsitempė į priemenę.

Višta nušoko nuo būdos ir sakydama „ko ko ko!“ nužingsniavo daržinės pusėn. Eina dėti. Raiba, kelnėta, plunksnos mažne iki kojų nagų auga. Pernai dar gaidys buvo, jis ir tupėdavo ant būdos, bet jį nusinešė vanagas. Lapė negalėjo – nėra arti nei miško, nei krūmo, tik tie didieji medžiai ant kapinaičių kalnelio.

Vanago darbas, ne kieno kito. O kai gaidžio neliko, tai kelnėtoji pati užėmė gaidžio vietą: ir ant būdos įsitaisė, ir kitoms dviem viršininkauja. Tiktai tiek, kad negieda. Labai buvo ilgu senajai per žiemą be šuns ir be gaidžio balso. Ir dienos, ir nakties tylumoj – vien jos pačios pasenęs alsavimas ir žadintuvo tiksėjimas. Net mašinų užimo neišgirsi, net keliu einančio žmogaus nepamatysi, nes į gyvenvietę nuvedė naują kelią, naują ir asfaltuotą, – toli šiaurėj, anuo pakraščiu laukų, kurie kokių dviejų kilometrų platumo. O tuo senuoju – kas tau juo beeis, kas bevažiuos? Kentėdama dėl savo vienvės, ji buvo galvojusi parsinešti iš gyvenvietės kačiuką, bet paskui pati save supeikė: o kuo tu, kvaiša, šersi tą vargšą gyvulį? Karvės nebelaiiko, pieno nebeturi, o pelių nėra. Iš kur bus pelių, jeigu net trupinys nenukrenta į aslą. Pluteles ji nupjausto nuo kepalo, paskui užsideda akinius, pasiima peilį, atsisėda prie lango ir tvarkingai supjausto mažičiais keturkampiais gabaliukais – tokio didumo, kad višta galėtų praryti. Net žvirbliai apleido jos kiemą. Kai nukėlė, nugriovė paskutines kaimo sodybas, visi žvirbliai – o

buvo jų daugybė! – paskui žmonės išsikėlė į gyvenvietę. Taip ji ir gyvena dabar: be šuns, be gaidžio, be pelių ir be žvirblių. Žiemą, kai vasario pūgos, įsibėgėjusios per tuos lygius numelioruotus laukus, kaukdavo apie trobą ir kapinaičių kalnelį, ji, susigūžusi lovoje į menką gumulėlį, visai rimtai galvodavo: Viešpatie, vis tiek turės ateiti pavasaris, aš dar sulauksiu jo, tačiau kas bus, kai nutirps sniegas, ims šildyti saulė, pradžius žemė, o žolė kieme nenorės dygti? Kam augti, kam vargti, jeigu nebėra akių džiaugtis jos žalybe. Taip jai atrodydavo naktį, tačiau rytą, pūgai nurimus, žiūrėdama į baltus laukus, ji ramindavo save: dygs, dygs, nebijok, juk tavo pačios akys dar mato, dar neužsimerkė. Todėl užvakar, grėbstydamą kiemo šiukšles, net pasilenkdama žiūrėjo į patvorio žemę: jau kalasi vos įmatomi dilgėlių diegeliai, nors dilgėlių, bet kalasi. Niekur neišeis paskutinė žolė iš tavo kiemo, dar pavaikščiotsi basa, dar ant jos pasėdėsi.

Ji vis tebestovėjo ant nedidelio prieslenksčio akmens ir tebežiūrėjo į senąją daržinę. Pagaliau jos žvilgsnis nuslydo į šoną. Prie daržinės galo juodavo pernykštė bulviena, dar šlapia, dar nesugėrusi visos ištirpusio sniego drėgmės. Ir nedidelis bulvių kaupas. Dėl šito kaupą ji ir susiruošė į gyvenvietę. Rodos, viską palieka tvarkoj išeidama.

Jau seniai nebebuvo apie sodybą nei tvoros, nei vartų. Ji nužengė nuo prieslenksčio akmens ir pro namo galą pasuko kapinaičių kalnelio link. Pro jasėjo senasis kaimo kelias. Kaip ji džiaugėsi, atitekėjusi į šią sodybą! Juk sodyba prie kelio – tai ne kokia troba pamiškėj, kurios niūriuose languose teatsispindi vien debesų pilkumas ar sklandančio vanago šešėlis. Dar mergaitė būdama, ji pavydėdavo savo draugėms, kurios gyveno namuose prie kelio. Langai visuomet linksmi, šviesūs, švariai nuvalyti, po jais marguodavo gėlių darželiai, kad keliu einantis žmogus galėtų stebėti ir pasidžiaugti, o paskui eitų sau toliau: iki kito darželio, iki kitų švariai nuplautų langų.

Už namo, prie vakarinės kertės, augo didžiulis klevas, savo šakomis užklėtęs pusę stogo. Niekas čia jo nesodino. Tikriausiai vėjas atnešė jo sparnuotą sėklą nuo kapinaičių kalnelio. Ten auga klevai, dar storesni ir už jį. Keliukas į senąjį kaimo keliąėjo pro patį jo kamieną. Senoji pakėlė galvą ir pažiūrėjo aukštyn, bet negalėjo matyti, ar brinksta ten aukštai kokie pumpurai. Turėtų brinkti, jau pats sultekio metas.

Dabar iki pat naujosios gyvenvietės nebus daugiau pakely nė vieno medžio, nė vieno krūmo, tik lygūs plačiausi laukai iš abiejų pusių: vieni – papilkavę nuo pernykščių ražienų, kiti – juodi, tretieji – jau švelniai žaliuojantys rugio želmeniu. Tik tas žalumas ir tepaglostys akį. Bet praeisi pro jį – ir vėl pūsti laukai, virš kurių nei pempės balso, nei vyturio giesmės. Ne, vyturiai jau turėtų būti parlėkę. Ji stabelėjo, kad jos pačios kojų šlepsėjimas netrukdytų klausytis, atsmaukė nuo dešinėsios ausies skarelės kraštą. Ne, dešinėj pusėj jokio balso. Atsmaukė nuo kairiosios – ta pati tyla. Kaip gali būti tokia tyla virš pavasario žemės?

Šį metą ji dar negirdėjo varnėno. Gal jau pradeda kurtėti? Ne, nepradeda. Kodėl girdi, kai kelnėtoji višta, eidama dėti, sako „ko ko ko!..“. Varnėnas juk dar garsiau švilpia. Ir žadintuvo tiksėjimą girdi, ir savo alsavimą, ir vėjo užavimą klevo šakose – viską. Ir apyžlibė dar nėra. O varnėno ji neišgirs, nes jam nėra kur gyventi. Paskutinis inkilas, anūko prikaltas prie trobos galo, sutrešo, supuvo ir su visais varnėniukais nubildėjo žemyn.

Ir paukščiai, ir gyvuliai viens po kito palieka jos kiemą. Ar jie bijo ko, ar ką nujaučia? Ji prisiminė, kaip staugė prie būdos senasis šuo. Vieną naktį staugė, antrą. O po kelių dienų rado būdoj negyvą. Buvo žiema, pusnynai, ji negalėjo jo net užkasti. Būtų pakasus už daržinės, kad nė akys tos vietos nematytų, o dabar nutempė į bulvieną ir paliko ant sniego. Kelis rytus, vos praašus, juodas varnų spiečius sukdavosi virš daržinės stogo. Ko taip gailiai staugė senasis

šuo? Ar jis savo mirtį jautė, ar jos? Ne, jos mirties jis negalėjo jausti, – taigi išgyveno ji per visą žiemą ir nenumirė, sulaukė pavasario, sulaukė balandžio saulės ir štai šlepsi senuoju kaimo keliu į gyvenvietę, o kilstelėjusi ryto saulė šviečia jai į kairįjį žandą, ir lengvą šilumą jaučia net per vilnonę skarelę. Visai dėl ko kito staugė senasis šuo, visai dėl ko kito. Jis norėjo jai kažką pasakyti. Šitiek metų tylėjo, o prieš mirtį pasakė. Pasakė, o ji, kvaiša, nesuprato, pamanė, kad pati greitai mirs. Jis taip gailiai staugė, žiūrėdamas į trobos langą, taip stengėsi, kad ji ką nors suprastų. O gal jai apie savo gyvenimą norėjo pasakyti? Gal gailėjosi to savo gyvenimo, gailėjosi, kad šunimi tegimė? Ką jis gero matė? Tikrai savo būdą. Prie būdos gimė, prie būdos gyveno, prie būdos ir nusimirė.

– O Dieve!.. – senajai staiga nudiegė širdį. – Apie mane jis sakė!.. Apie mane!.. Ir aš prie savo būdos nusimirsiu!.. Tikrai kam aš ką bepasakysiu mirdama?..

Jai ta mintis net kojas pakirto, būtų sėdusis, bet nebuvo ant ko: tik šlapias kelias ir pažliugusi dirva anapus griovio, o ir pats griovys pilnas šalto vandens.

Ėjo dar palengviau, bemaž nesižvalgydama, tikrai stengdamasi pamatyti, ar dar toli iki didžiojo asfalto. Net pro želmenų lauką praslinko vos kelis kartus tepažvelgus: žaliavo rugiai, žaliavo.

Anksčiau, eidama šituo kaimo keliu, kiek ji visko prisimindavo, kiek visko prisigalvodavo apie savo, apie kitų žmonių gyvenimą! Penkti metai nebėra kaimo, nebegyvena jau ir tie žmonės. Sustoję, atsigręžę atgal: nebeišvydo trobos stogo, tik pati klevo viršūnė dar kyšojo iš žemės. Ir didieji kapinių medžiai. Vadinasi, dar koks kilometras iki plento. O ten jau už mašinos, kitoks bus ėjimas. Pasimatys gyvenvietę, kuri ir vardo jokio neturi. Ten anksčiau jokio kaimo nebuvo, tikrai sudžiūvusio molio laukas, todėl ir neturi vardo. Kaip čia taip išeina: ir šuo, ir višta, ir didesnis akmuo turi vardą, ir miškelis, ir bala, ir menkiausias upulėlis, o čia – centrinė gyvenvietė, ir viskas. Kai prieis tą vietą, kur anksčiau buvo Klovos alksnynas, o dabar – spygliuota viela aptvertos ganyklos, paskutinį kartą atsigręš savo namų pusėn. Iš ten žiūrint, klevo viršūnė tik per sprindį bekyšos iš žemės.

Ji ir atsigręžė. Ir tuojau atsiminė, ką norėjo atsiminti eidama pro jo kamieną į senąjį kaimo kelią. Aiškių aiškiausiai atsiminė – savo šio ryto sapną. Net ne sapną, ji nieko nesapnavo, jau buvo pabudusi, tikrai neatmerkusi akių, dar nepasižiūrėjusi, ar jau daug troboje išaušo. Gulėjo galvodama, kad per visą ilgą naktį nieko nesapnavo: nei vyro, nei vaiko, nei anūko, nei tėvo, nei motinos, nei mergystės draugių, nei seniai mirusių kaimynų, nei nieko, – kaip kokia šienkartė, kaip skiedryno kaladė. „Kas su manimi ir darosi, kad nieko nebesapnuoju? – galvojo. – Ar tik nebūsiu susirgusi?“ Ir tada pajuto, kad lova po jos nugara krustelėjo. Išsigandusi tuojau atmerkė akis. Dar troboj nedaug tebuvo išaušę, bet daiktai jau matėsi. Lova daugiau nebekrutėjo, bet vos tikrai ji vėl užsimerkė, po nugara taip lengvai iš naujo: krust, krust. Ji atsikėlė, atmetė patalus ir po lova pasižiūrėjo – niekur nieko nebuvo. Bet ir atgal nebegulė. „Nervos, – ramino save rengdamasi. – Senatvės nervos.“

Iš čia ji pamatė naująjį gyvenvietės kelią. Ne patį kelią, o tik pralekiančios juo raudonos mašinelės kuprą. Stabtelėjo, persimovė tuščią savo krepšį ant kitos alkūnės. Atgal nebeatsigręžė, nes žinojo, kad iš čia nei savo klevo viršūnės, nei kapinaičių medžių jau nebeišvys.

Toje vietoje, kur senasis kelias įsuka į asfaltą, riogsojo melioratorių atvilktas akmuo. Ant tokio neatsisėsi, bet galima prieiti ir atsiremti. Jautėsi jau ir kiek pavargusi, o eiti reikėjo dar tiek pat, kiek jau buvo atėjusi. Priėjo, atsirėmė, o priešais matė pilkų cementinių stulpelių eiles ir spygliuotas vielas, dalijančias didžiulį ganyklų plotą keturkampiais. Užmerkė akis stengdamasi

atsiminti, kaip šjryt pusiaumiga gulėjo savo lovoje ir kaip ta lova po ja pirmą kartą krustelėjo. Negalėjo prisiminti, akyse nieko nebuvo – jokio vaizdo, jokio reginio. Tiktai dvi baltos dėmės. Jos pradėjo judėti: viena – aukštyn, kita – žemyn. Tiesą sakant, ne dvi baltos dėmės, o dvi marškinių rankovės. Ir dvi plaštakos kyšojo iš jų. Dangaus karaliau, tai jos žmogus, apsilvilkęs marškiniais ir kailine liemene, suspaudęs gražtą, suka jį gilyn į kamieną, o ji stovi šalia su ąsočiu ir mediniu latakėliu rankoj. „Tu negręžk taip giliai, matai, koks dar jaunas!“ – „O tu manęs nemokyk!“ – „Kad tuojau iki šerdies įvaysi!..“ – „Ar tu neisi šalin nekudakavusi!..“ – „Tu nudžiovinsi aną, ir daugiau nieko... Nebenoriu aš tos tavo sulos!..“ Tą kailinę liemenę ji išnešiojo daugybę metų, jau pati nebepamena, kiek. Gal ja apsilvilkusi ir paseno. Paskui, kai jau kailis visai nučiuro, įklojo šuniui į būdą. Taip, tai jos klevo kamienas, dar ne storesnis už vartų stulpą. Ir švelni dar žievė, ir šaknys dar švelnios, nesukietėjusios, nedrąsiai imančios iš žemės drėgmę ir vėsą. O paskui – metai po metų – šiurkštyn, tvirtyn, gilyn ir platyn. Jau taip giliai, kad giliau už trobos pamatus, ir pro pamatus – po pačia troba. Ir dabar ant tų šaknų paklotos grindys, ant grindų – lova, o lovoje – ji pati: pasenusi, sudžiūvusi, pusiaumiga, nenorinti atsimerkti ir pasižiūrėti, ar jau daug išaušo. Pavasarį, balandžio vėjams papūtus, smarkiai sujuda klevo šakos, šakos sujudina šaknis, o šios, skverbdamos vis giliau ir plačiau, judina po grindimis žemę. Išaina, kad klevas žadina ją bemiegančią, kol kas nereikliai ir neįkyriai: kelkis, negulėk, stokis sulig auštančia diena, jau nedaug tau tų dienų beliko. Štai iš kur tas lovos krutėjimas, o ne jokios čia senatvės nervos.

Ji atsitraukė nuo to didelio melioratorių akmens ir nušlepsėjo balos pakraščiu į asfaltą. Liko dar du kilometrai.

Ne taip paprasta senam žmogui nueiti du kilometrus asfaltuotu plentu. Iš priekio atūžia mašinos, ir iš užpakalio, ir atrodo, jog kiekviena lekia tiesiai į tave, o tu – senas, nemitrus, išsigandęs – nespėsi pasitraukti iš kelio. Ypač baugina tos, kur atūžia iš nugaros, ji per vėlai jas išgirsta, išsigandusi šokteli į pat griovio pakraštį, į nepradžiūvusį purvą, skubiai atsisuka veidu, o sukeltas vėjas bloškiasi į akis kartu su smarve ir kurį laiką jai dėl to ūžia ausyse. Vos tik nustoja užę – jau kita pabaisa atleikia kriokdama. Taip ji ir slenka gyvenvietės link pačiu pakraščiu, pačiu pakraščiu, pasišluostydama ašarojančias akis, nuo vienos ausies visai atsismaukusi skarelę, kad iš toliau išgirstų. O tais tarpais, kai nėra mašinų, vėjas atneša nuo fermų šviežių mėšlo kvapą. Fermos ten, ant kalno, o plentas kyla į kalnėn, ir pirmąsyk ji dabar pagalvojo, kad laikas jau būtų įsitaisyti lazdą. Kai tau daugiau nei septyniasdešimt penkeri, jau nei gėda, nei kas pradėti vaikščioti trimis kojomis. Po savo kiemą, po savo sodybą jai lazdos dar nereikia, tačiau einant į gyvenvietę duonos, pieno ar pensijos, lazda jai būtų gera paspirtis. Juk ir slidu, ir purvina būna, ir netikėtai lietus užklumpa kelyje.

Kalno viršūnė jį sustojo atsipūsti. Už kokio kilometro baltavo abipus plento silikatiniai gyvenvietės namai. Nė vieno medinio, nė vieno seno pastato, nė vieno didelio medžio, iškilusio virš šiferinių stogų. Blezdingine tą gyvenvietę vadina. Ilgai negalėjo suprasti, kodėl „blezdingine“, kuo čia dėtos blezdingos, tie greiti kaip žaibai paukšteliai. Suprato netikėtai, savo kieme vieną pavakarę sėdama iš šulinio vandenį ir žiūrėdama, kaip juodos kregždutės šaudo pro svirtį. Staiga iškilo akyse pagrauztas molėtas upės skardis ir daugybė blezdingų urvelių tame molyje: greta vienas kito, greta vienas kito. „Ir sugalvok tu man!..“ – stebėjosi atvertusi galvą į svirties viršūnę.

Prieš penketą metų pradėjo draskyti jų kaimą, o per dvejus metus ir išdraskė. Jei ne kapinaičių kalnelis, kurio pačioj pašlaitėj prisiglaudusi jos sodybėlė, gal ir ji gyventų toj blezdinginėj. Ne, negyventų. Kaip ji būtų pasistačiusi naują namą viena, sena, nieko

nepagalinti? Ir iš ko? O gal ją būtų išvežę į kokią prieglaudą, į tuos senelių namus?.. Ten ji jau seniai būtų besanti numirusi.

Bepigu buvo kitoms kaimo našlėms, jos visos turėjo ištekėjusias dukteris, vedusius sūnus, o ji neturėjo nieko. Ne visai nieko, bet vis tiek neturėjo. Vedęs anūkas – tai ne vedęs sūnus. Anūko šeimai jau besi tikrai tolima giminaitė, ir viskas. Kartais jie pasižiūri į tave lyg sunkiai beatpažindami. O vieną kartą girtas taip ir paklausė: „Nu, kiek tu ilgai gali gyventi?..“ Girtas tik pasako, ką negirtas galvoja. Dieve, tas gėrimas!.. Vyras žuvo per degtinę, sūnus žuvo per degtinę, ateis laikas – ir anūkas užsimuš begerdamas. Bet ji gal jau nebematys to trečiojo pašarvoto.

Ateinančią žiemą bus lygiai trisdešimt metų, kai jos žmogus guli po žeme. Kartais naktį, ypač kai vėjas kaukia sodybos klevo viršūnėj, ji pagalvoja: ar bėra kas po ta žeme, koks kaulelis nesupuvęs, ar jau visai nieko nieko? Ramiai pagalvoja, be graudulio, net pati dėl to nusistebi. Trisdešimt metų – ne trys dienos, ne trys mėnesiai, bet ji neužmiršo to vakaro, puikiausiai viską atsimena, tačiau tie vaizdai praplaukia pro akis giliau nebežeisdami širdies, – taip vėjas bėga rugių lauko viršūnėmis: paliesdamas varpas, bet nenulauždamas nė vieno stiebo. Ir tie rugiai čia netinka: juk buvo žiema, gruodis, neseniai po didžiųjų plikšalų. Ir sniego jau buvo, dar nedaug, bet jau buvo. Ji atsimena tą rytą, kai jos žmogus išėjo pro klevą, atsimena rusvus puskailinius ir juodą kepurę. Ir stačią baltų dūmų stulpą, kylantį iš trobos aukštyn. Baltą sniegą, šiaudgaliais nubarstyta taką iš daržinės į tvartą. Ir keturias obelis, jau supjaustytas, sukaptas ir sukrautas daržinės pastogėj. Keturias jie ir teturėjo, bet už obelis tada reikėjo mokėti mokesčius; rudenį jos žmogus įsiuto, atėjo į trobą su pjūklų, buvo sekmadienis, liepė sūnui apsirengti. „Neturėsime per žiemą nė kuo širdies atgauti“, – ji pasakė, nors žinojo, kad jis daro tai, kas reikia. „Parnešiu iš miško maišą medinųjų, papilsiu ant lubų...“ Ji tą dieną stovėjo priešais tas obelines malkas, nedrįsdama neštis į trobą. Kažkodėl pešiojo iš tarpų plonesnes šakas, krovėsi į alkūnės link. Ir tą atsimena. Diena nebuvo ilga, nes taip trumpa gruodyje dienos, o darbų visuomet tiek daug. Ji šėrė gyvulius, virė valgyti, plovė indus, užkaitė didįjį katilą jovalinių bulvių, obelinės šakos degė labai kaitriai, bulvių šutas ir garai sklaidėsi palubėje, ji sėdėjo prie lango, lauke taisėsi temti, mezgė iš baltų siūlų kojine. Nežinojo, kam mezga, – ir jos žmogaus, ir jos vaiko kojos buvo vienodo didumo. Vis dėlto gal vaikui, nes vyras, eidamas į prastą darbą, gali pasivynioti autus, o vaikas negali: jis mokėsi toli, į šoferius, dar turėjo mokytis keturis mėnesius, ten jis negalėjo su autais. Žinoma, dabar, po trisdešimties metų, ji atsimena tikrai tą prieblandą, karštai prikūrentą krosnį, vis tamsiau melsvėjantį vakarą, bet negali prisiminti, ką tuomet galvojo, ką jautė, megzdama prie lango, ir jau niekuomet nebeprisimins. O paskui palange praslinko trys kailinės kepurės: juodoji – jos vyro, iš paskos – dvi pilkos zuikinės. Ji skubėjo išmegzti eilę iki galo klausydamosi, kaip jie trepsi ant slenksčio, o paskui ir priemenėj. Padėjo mezginį ant stalo, net virbalai barkštelėjo. Kai jos žmogus darė duris į vidų, ji, pasistiebusi ant pirštų galų, jau kėlė nuo lentynos žibalinę lempą ir galvojo, ką duos jiems užkasti. Šitą galvojimą ji atsimena, o gal tikrai jai atrodo, jog atsimena, – ką kita daugiau ji galėjo galvoti žinodama, ko jie suėjo čia po darbo? Ir jų darbą žinojo: šiandien sandėly arpavo grūdus. Ji uždegė lempą. Jų visų kepurės ir puskailinių apykaklės buvo apibirusios pelais ir akuotais. Kepures jie nusiėmė, puskailinius atsisegė ir visi susisėdo prie stalo. Ji buvo bebėganti į kamara lašinių, bet iš tokio jų susėdimo suprato, kad jie nieko neturi atsinešę – net ir jos žmogus sėdėjo stalo gale su prasegtais puskailiniais, todėl ji ir nebeskubėjo tos užkandos. Taip, jie keturiese arpavo grūdus, bet susimirkčiojo ir nutykino progą: du maišiukus išnešė ir apmetė šiaudais už žago. Tas ketvirtasis davė jiems pinigų, jis tuos maišiukus ir pasiims, nes gyveno

arčiausiai: ateis naktį ir parsineš, o gal parsiveš ant rogučių, čia jau jo reikalas, jiems dabar rūpėjo, kur gauti naminės, ir jie susėdę svarstė, kas neseniai galėtų būti viręs. „Ar daug imsit?“ – ji paklausė. – „Tris.“ Ji nuėjo ieškoti trijų tuščių butelių ir seną laikraštį pasiėmė: susuko tris kamščius, o tris tuščius butelius, perkant tris pilnus, reikėjo atiduoti į vietą. Jai besukant tuos kamščius, jos žmogus pats pasirodė kamaroj: užsisėgęs puskailinius, ir su peluota juoda kepure ant galvos. „Reikia pačiam eiti: vienas, matai, susipykęs, antrajam koją skauda.“ Pašviesdama liktarna, ji išleido jį iš kameros į priemenę ir ant slenkščio akmens jam pašvietė, dar pastovėjo traukdama į krūtinę šaltą vakaro orą, klausydamasi, kaip girgžda sniegas po jo kojomis. Tada vėl grįžo į kamarą ir atpjovė lašinių. Supjaustys troboj. O troboj abu kaimynai, jau nusivilkę puskailinius, sėdėjo prie stalo ir žibalinės šviesoj lošė „šešiasdešimt šešis“. Ji dar žvilgtelėjo į kaladę: „Mūsų kortos. Matyt, padavė iš stalčiaus išeidamas.“ Ji nukaitė bulves. Dirbo kitus darbus, supjaustė lašinius, duoną, svogūnus, bet dar nedėjo ant stalo, kol šeimininkas negrižęs. Dirbo tylėdama, ir kaimynai jos nekalbino, tiktai kartą ar du kažko paklausė. Ji nebuvo supykusi, dėl tokių išgėrimų niekada nepykdamo, jau pirmaisiais metais vyrui pasakė: „Geriau parsivesk į namus, aš nė pusės žodžio nesakysiu, negu kad... Nenoriu pražilti be laiko.“ Ir dabar ji buvo rami, viską dirbo kaip ir kiekvieną vakarą, kaimynų buvimas jai nė kiek netrukdė. Keista, bet jaunystėj ji buvo daug tylesnė. Tiesiog jai nebuvo jokio reikalo plepėti su kitais, nes visos mintys nuo ryto iki vakaro sukosi apie savo žmogų, apie vaiką, apie gyvenimą, gyvulius, apie nesuskaičiuojamą daugybę smulkių kasdieninių dalykų, kurie ir buvo jos gyvenimas. Ji pasiėmė nuo stalo mezgamą kojine, atsisėdo prie krašto mūriuko ir mezgė toliau.

Kaimynai irgi tylėjo, nes kai loši „šešiasdešimt šešis“, daug nepakalbėsi: reikia skaičiuoti savo ir kito akis, kirčius, sekti išėjusius ir likusius kozirius. Iš kažko ji pajuto, kad lauke jau ne vakaras, o naktis. Keletą kartų suklydo mezgdama, kelias eiles nuardė, vėl mezgė iš naujo. Vienas kaimynas, pasilenkęs per stalą, virš žibalinės stiklo prisidėgė cigaretę, antras pašė kortas ir, pakreipęs galvą, kažko klausėsi, – gruodžio naktis buvo tyli, be vėjo, be mėnulio. „Ar pasiuto? – pasakė. – Per tą laiką galėjo jau iš Telšių pareiti.“ Pirmasis išpūtė dūmus, atsisukęs pratraukė užuolaidėlės kraštą, prisikišęs pasižiūrėjo, bet vargu ar matė ką lauke – stiklas buvo juodas kaip degutas. „Matai, jeigu ten negavo, gal kitur nuėjo?“ – „Kur kitur, kur kitur?.. Pats žinai, visame kaime niekas kitas neturi. Kalėdoms dar niekas nevirė, tiktai taisosi raugti.“ – „Ar tu pats nežinai, kaip yra? Ateini, o ten jau vyrai lenkia stiklinėlę. Nu, tuojau – sėskis, sėskis, pripila vieną, antrą... Tiktai laukiančiajam laikas neina... Perkelk.“ Ji norėjo šūktelti: „Mano žmogus niekuomet taip nepadarys, ar jūs nežinot?!“ – bet nešūktelėjo, susitvardė. Atidėjo mezginį, nuėjo prie lentynos ir, kietai sučiaupusi lūpas (dabar jau tikrai buvo pyktelėjusi, kam jie abudu taip pagalvojo), pastatė į pat stalo vidurį stiklinėlę, vėl nuėjo, vėl sugrižo, išdėliojo į vieną eilę lėkšteles: ir duoną, ir lašinius, ir svogūnus. Ir medinę druskinę pastūmė prie svogūnų: prašom, tuojau pareis mano žmogus, įpils, užsveikins, galėsit išgėrę užkąsti, o katram bus per mažai druskos – pats pasisūdys. Jos žmogus nemėgsta sūriai. Tuo metu jie visi išgirdo metalinį parpantį garsą. Kaimynai gal nežinojo, o ji žinojo, iš kur tas garsas: šuo pas tvartą tempia grandinę per aliuminį tuščią dubenėlį, įšalusį į žemę. Ji vėl norėjo pasakyti: „Ar aš jums nesakiau!“ – bet nepasakė, nes prisiminė, kad nieko jiems ir pirmiau nebuvo sakiusi, tiktai pasiėmė nuo mūriuko krašto mezginį ir pasidėjo ant kelių: kai tarpdury pasirodys jos žmogus, taip ilgai ejęs gruodžio naktį, kai jis įžengs per slenkstį, atsiduodantis šalčiu ir paplėkusiais sandėlio grūdais, tegu pirmiausia pamato ją, ramiai sėdinčią prie mūriuko, tegu nepagalvoja, kad ji jaudinosi ar nerimavo manydama, jog jis svetur geria, užmiršęs ir ją, ir savo namus, ir abu kaimynus. Tegu jam apie tai pasako ir mezginys jos skreite, ir duona, ir lašiniai, ir stiklinėlė ant stalo. „Parein, parein ežys su

mielėm!..” – prasidžiugęs pasakė kaimynas ir pradėjo ranklioti kortas nuo stalo. Jie visi trys klausėsi, bet daugiau nepasigirdo jokio garso: nei sniego girgždėjimo po langu, nei kojų tapsėjimo į slenksčio akmenį. „Gal šlapinasi paėjęs, – ji pagalvojo. – Nebenorės paskui eiti iš šiltos trobos į lauką.“ Antrasis kaimynas vėl pakėlė nuo stalo kaladę, bet nebepašė, o tik sukiojo tarp pirštų. Jie visi dar klausėsi, bet nebebuvo ko: nebebarškėjo daugiau grandinė, nepradėjo inkšti šuo, pasitikdamas pareinantį iš tamsos šeiminką. Nuo tos tylos jai perėjo per širdį, bet pati dar nesuprato – kas. Ji nukėlė nuo skreito mezginį, sunėrė ant kelių pirštus, stipriai suspaudė. Kažkuriam pirmajam iš jų trijų dabar reikėjo ką nors pasakyti, nors tiek: „Pasigirdo, daugiau nieko...“ – bet jie nė vienas nepasakė. Tą pasakyti derėjo jiems, nes pati negalėjo – neleido jai ir stiklinėlė, ir lašiniai, baltuojantys vidury stalo. Ir tada jie išgirdo šuns kauksmą pas tvartą: dar negarsų, duslų, lyg iš po žemių, tačiau einantį vis stipryn ir garsyn. Tartum iš pradžių šuo pats dar netikėjo ta nelaime, kurią pranašavo, o gal jau skelbė kaip atsitikusią. (Tai buvo ne tas šuo, kuris kaukė į jos langus šią žiemą, tai buvo kitas šuo, daug didesnis, nes tais laikais visi laikė arba didelius, arba visai nelaikė. Ir kaip jis galėtų būti tas pats? Nė vienas šuo neišgyvena trisdešimt metų.) Ji pašoko ir puolė prie savo puskailinių, kabančių ant vinies prie durų. Ir abu kaimynai pašoko. Tylėdami, skubėdami, nepataikydami į rankoves, jie vilkosi tuos puskailinius, nes šuns kauksmas jiems pasakė tiek pat, kiek būtų pasakiusi ir žmogaus kalba: tais laikais visi dar suprato ir šuns kauksmą, ir vištos giedojimą vidurdienį, ir naktinius pelėdų balsus. „Liktarną, liktarną... – priminė jai. – Ar pripilta žibalo?..“ Liktarną paėmė vienas iš vyrų, jie visi išėjo į tamsą ir šaltį, neužpūtę troboje žibalinės, neužrakinę laukųjų durų. Ji ėjo tuoj pat už pirmojo, šviečiančio kelią, bet jei būtų galėjusi ką nors matyti apsnigtuose laukuose, būtų bėgusi pirm abiejų neuždusdama ir nepavargdama. Jie ir ėjo laukais, o ne kaimo keliu, pats ėjimas nebuvo sunkus, sniegas tesiekė iki kulkšnelių. Į šoną nuo kaimo tekėjo Apšupis, nedidelis upelis, vasarą tikrai keliose sietuose ir tegalėjai nusimaudyti, kitur vandens nebūdavo net iki juosmens. (Dabar jau ir jo nebėra, eina per laukus gilus melioracijos griovys.) Už to Apšupio, pamiškėj, buvo nuošali sodyba, į ją ir reikėjo nueiti. Jie priėjo tamsoje Apšupį: per jį buvo permestos kelios apsnigtos kartys, atstojančios lieptą. „Eikit po vieną, aš pašviesiu“, – pasakė kaimynas, pasitraukė nuo takelio į šoną, iškėlė aukščiau liktarną. Ji pirmoji žengė tomis apsnigtomis girgždančiomis kartimis, bet po ja, apačioje, buvo ne vanduo, o apsnigtas ledas. Ledas buvo žemai. O ties viduriu kartys ėmė dar labiau girgždėti ir linguoti. Iš baimės ji sustojo ir pažvelgė apačion, bet nepamatė boluojančio sniego, o tikrai didelę juodą dėmę, gal kaip pusė kambario. Ji stovėjo ir žiūrėjo, jau pradėdama suprasti, jau viską pradėdama suprasti. „Nu, ko nebeini?..“ – paklausė tas, kuris turėjo eiti po jos, kai tik ji pasieks kitą krantą. Ji tylėjo. Abu kaimynai tikriausiai matė ją, pasilenkusią ir bežiūrinčią į kažką apačioje, – ten sniegas buvo užlietas vandeniui ir pajuodęs. „Ar bijai, kad sustojai?“ – ji išgirdo ir antrojo kaimyno balsą, bet ir dabar negalėjo nieko atsakyti. Jai pasirodė, kad ten, žemai, kur ant sniego pasklidusi ta juoda dėmė, teisingiau – ant tos juodos dėmės, kažkas blizga, tačiau liktarnos šviesa buvo per silpna, kad ji galėtų aiškiai įžiūrėti. Ir niekuomet, net paukščio akis turėdama, nebūtų įžiūrėjusi, o tada įžiūrėjo. Atgal ji atbėgo bėgte, atbėgo ir nepajuto kaip. Įsikibo į puskailinių rankovę tam kaimynui, kuris laikė liktarną, ir ėmė tempti žemyn upelio šlaitu: „Ten ledas įlūžęs!..“ Kaimynas nesidavė tempiamas: „Tad negalim lipti, kad įlūžęs!..“ Ji griebė pati už liktarnos lankelio, kaimynas nepaleido. „Butelis voliojasi ant ledo!..“ – išrėkė ir pajuto besiturinti liktarną rankoje.

Iš pakalnės kriokdamas sunkiai kilo pakrautas sunkvežimis, ji palaukė plento pakraštelyje, kol jis prakrioks pro šalį, ir nukrūpštino į tą pačią pusę. Pradėjo užti ir gerokai dar užė aussyse. Ji neišturėtų, ji niekaip neišturėtų toje gyvenvietėje, kur nuo ryto iki vakaro po

langais ūžia, kriokia, birbia, burzgia mašinos. Nejaugi nebėra žemėje vietos, kad galėtumei ramiai gyventi: saulei tekant girdėtum varnėno švilpiojimą, vidurdieny – pempės klyksmą, vakare – katės kniaukimą už durų, kuri prašosi įleidžiama ir palakinama. Nejaugi nieko žmogui taip ir neduoda tie paprasti garsai – jokio tikrumo, jokio žinojimo, kad gyveni savo vietoje niekam saulės neužstodamas: jokiam gyviui, jokiam vabalui, jokiam kitam žmogui? Juk tiktai tyloje tegali suprasti, ar gerai, ar teisingai gyvenai per dieną, ar nenuskriaudei, neužgavai kito, tiktai ramybėje teįmanoma sugalvoti būsimos dienos darbus, tuos, kurių būtinai reikia žemelei, gyvuliui, tavo žmonėms. Ramybės nebeteko žmogaus ausys, širdis, nervai, galvojimasis – viskas. Ji pati iš savęs žino, kaip ramina gamtos balsas, vėjo užavimas klevo viršūnėje, kapinaičių medžiuose. Ypač rudens naktimis, pavasario vėtrose: esi vienas savo troboj, aplinkui siautėja baisingos jėgos – naktys, tamsos, lietūs, perkūnijos, o vis tiek žinai, kad niekas tavęs nepalies: gina medžiai, užstoję būstą, jie grumiasi, girgžda ir traška, bet jie neišduos tavęs, gyvenančios virš jų šaknų, po jų viršūnėmis: tu jiems – savo žmogus, jie – tavo medžiai. Todėl ramina jų užimas, nors ir kelias naktis vėtros juos draskytų ir plėšytų. Klausaisi įsitempusi, paskui pradedi rimti, rimti, o dar paskiau ir užmiegi. Kas ir būtų, jeigu tamsoje už langų užautų ne šakos, o žvangėtų, daužytųsi geležys, mašinos, skardų lakštai, kokios tuščios statinės, kokie metaliniai padargai? Ar sudėtum bluostą? O jeigu dar ir per visą dieną? Ir taip per dienų dienas, mėnesių mėnesius, visą laiką be jokio perstojimo?.. Ji viena, sena ir nepagalinti, jai sunku gyventi vienvietėje, bet visa jos stiprybė – ramybėje. Juk ir ant kapo kryžiaus užrašo: „Ilsėkis ramybėje.“ Neramybėje gyvenai, tai nors dabar atsiilsėk. O juk tos neramybės jos amželyje užteko, visiems užteko. Tad kam sukeldino į tokias blezdingines, ar kad dar neramiau visiems tenai būtų?..

Ji jau įkrūpštino į pačią gyvenvietę. Ėjo ties kiekvienu namu pasukdama galvą tai į kairę, tai į dešinę.

Ji nepažino tų namų, nežinojo, kas juose gyvena. Jos amžiaus žmonių, su kuriais tiek metų nugyveno viename kaime, prie vienu darbų, jau beveik nebebuvo. Ji gerai žinojo tik savo anūko namą, Onelės namą, paštą ir parduotuvę. Visi kiti namai jai buvo svetimi, vienodi, nejaukūs ir nemalonūs. Ypač tie, pradėti ir dar nebaigti statyti, be durų, be langų. Arba plytų, molio, smėlio krūvos, betono maišyklės, besimėtančios purvinos lentos, derva nutaškyti naujų pamatų akmenys, sudužę šiferio lakštai, visoks šlamštas, netvarka ir sujaugojimas. Įsivaizdavo, kiek čia žmonės sudės darbo, rūpesčių, pinigų, prakaito, kol daugmaž apsitvarkys, įsikurs, nukas tas molio krūvas, išklos takelius šaligatvio plytelėmis, atsiveš iš kažkur dešimtis mašinų juodžemio ir durpių, užželdins po langais veją, įdiegs vidury kelis rožių kerelius, kokį nematytą medį ar krūmelį, iš storų geležinių vielų elektra susivirins vartus, nudažys žaliai, mėlynai, geltonai, net nuo svetimų kapų nuvogis begonijas ir rietenas, kad tik savąją sodybą išgražintų ir išpuošų, kad tiktai savąją, vienur kitur pavars parboginę po didžiausią laukų akmenį, – o vis tiek stovėsi po kelerių metų priešais sutrikusi ir nežinodama: čia namas to žmogaus, kurio ieškojai, ar jo kaimyno?

Pirmiausia jai reikėjo užėti į paštą pensijos. Blogai su ta pensija. Laiškininkė turėtų atnešti į namus. Anksčiau buvo kaime laiškininkė (jau mirusi), ji ir atnešdavo, o kas beatnešdabar, kai seniai nebėra jų kaimo? Nei kaimo, nei laiškininkės. Jos sodybėlė kapinaičių kalnelio pašlaitėj – koks ten kaimas? Gyvenvietėj laiškininkė yra, bet jai nepriklauso taip toli nešioti. Senoji ir pati nebežino, kur gyvena: ar gyvenvietėj, ar kaime. Tačiau paklausta visuomet atsako: Budrių kaime. Pati žinosi truputėlį meluojanti, bet ar didesnė bus teisybė, jeigu atsakys: „Nu, ten, laukuose, prie maro kapelių, kur anksčiau Apšupis tekėjo.“ Juk tebeteka ir dabar Apšupis, kanalu, grioviu teka, ir išdžiūsta tas griovys sausomis vasaromis taip, kad nė varlei nėra kur

paplaukioti, o vis tiek teka: vos gyvas, vos įžiūrima srovele, bet – juda, bet – palinguoja dar vieną kitą žolelę, ir vandens vabalėlis ar koks vorelis dar čiuožteli kartkartėmis paviršiumi. O kaimo argi nebėra? Galbūt tam ir nebėra, kuris niekada jame negyveno, niekada to kaimo nematė, jo žmonių nepažinojo, jo darbų nedarbo ir jo vargų nebrido – tokiam gal ir nebėra. Jam gal niekada ir nebuvo, bet ne jai, senajai. Pernai vasarą, rugiams plaukėjant (dideliausiame plote nuo pat Apšupio, o į kitą pusę – beveik ligi pat kultūrinių pievų, prieinančių prie pat gyvenvietės, plaukėjo vos užmatomas rugių laukas), ji užlipo ant kapinaičių kalnelio. Visaip tą kalnelį vadindavo: ir švedkapiais, ir maro kapeliais, ir Varnakalniu – visaip. Jų kaimas čia niekuomet nieko nelaidojo, veždavo į Būdvyčius, už Apšupio, už miško, į parapijos kapus. Kaime visi, net maži vaikai, žinojo, kad čia palaidoti žmonės, – gal savi, žemaičiai, gal svetimi, kokie švedai ar prancūzai, bet vis tiek žmonių, ne šunų kaulai dūla žemėje, ir niekas be reikalo ant to kalnelio nelaipiojo, net kaimo bobutės, teturinčios tą vieną ožkelę, čia neganė. Anoj pašlaitės pusėj augo keli lazdynų krūmai, tai net riešutų neriešutaudavo: kaip dėsiės į burną, kas užaugo kapų žemėj? Dar senosios jaunystėj, o ir vėliau, tuojau pat po karo, jų kaimo moterys, mergos ir paauglės mergaitės, apsikaišiusios žolynais, sekmadienių pavakarėmis čia susieidavo mojavų giedoti. Gražu čia būdavo akiai nuo to kalno: visas kaimas, jo laukai, pievos, už Apšupio tamsėjantis miškas, gyvuliai, pasėliai, stogai, sodų medžiai – viskas matydavosi. Nejučia klaupdavaisi ant kelių ir giedodavai žiūrėdama iš viršaus į tą žemę, kurios žolės, gėles, takus, purvynus mindei nuo pat kūdikystės. Giedodama ji galvojo: „Dieve, dangaus karaliau, kokia graži mūsų žemelė turi atrodyti paukščiams, kurie kas dieną iš aukštai ją regi!.. Ar ne todėl jie kiekvieną pavasarį ir lekia per jūras marias, kalnus ir svetimų kraštų platybes? Išvargę, išbuvę, kelionės iškankinti, paskutines plunksnas barstydami... O parlekia, apskrieja ratą virš tos vietos, kur patys pasaulį išvydo, atsitupia klevo viršūnėj – ir pragysta! Ir taip pragysta, kad net žmogui, protingam padarui, viską žinančiam ir suprantančiam, tik užkaista krūtinėj, tik sugniaužia širdį.“ Taip ji giedodama galvodavo. Ir niekada jau nebėra regėjusi gražesnės savo žemelės kaip tada, jaunystėj, tomis gegužės sekmadienių pavakarėmis. O pernai rugiams plaukėjant ji vėl užlipo ant kapinaičių kalnelio. Sunkiai, gal per pusvalandį, bet užlipo. Nuo pat ankstyvo ryto, sliūkinėdama po savo kiemą, po daržą, galvojo: „Jeigu šią vasarą pati nebeužlipsiu, tai kitą – ir užnešta jau galiu nieko nebematyti.“ Ir ryžosi. Sunkiai lipo, pusiaukelėj ilsėjosi ir prieš pat viršūnę ilsėjosi, juodą skarelę nuo galvos nusirišo. Viešpatie, argi tai kalno aukštumas? Tokio jis aukštumo kaip dvi trobos, viena ant kitos uždėtos. Kas keli žingsniai vis šluostėsi skarele veidą. Žinoma, tai ne ta pati skarelė, kurią ji pirmąkart užsirišo per savo žmogaus laidotuves, gal jau kokia trisdešimta ar keturiasdešimta. Išblunka jos, atbrygsta, suplyšta. Dar reikia turėti ir išeigai, ir paeigai į bažnyčią, į gyvenvietę. Žiemai storesnių reikia. Tiesa, po laidotuvių, po kelerių metų, ji jau buvo benusirišanti, bet žuvo sūnus, ir tada jau kaip apsirišo – ir po šiai dienai niekas kitaip ryšinčios nėra matęs. „Juodoji Kairienė“, – dar ir taip ją pavadina. Kapinaičių kalnelio viršūnėj lengvas birželio vėjas judino jos skystus žilus plaukus ir vėsino kaktą. Ji paėjo kelis žingsnius, atsirėmė ranka į didžiausio klevo liemenį. Pridususi, gaudydama burna orą, godžiai puolė žvilgsniu tą visą žemės plotą iki pat žaliuojančių eglynų. Tolyt ji gerai dar matė. Akims buvo labai erdvi ir labai labai žalia. Tokio didelio, beveik neaprėpiamo žalumo ji dar niekada nebuvo regėjusi. Jis buvo ir pilkšvai žalias, ir šviesiai, ir tamsiai žalias, jis visas judėjo, mainėsi, ritosi lengvomis vilnimis, vietomis net susisukdamas į verpetus, į didelius varpų sukurius, jis nuolat keitė atspalvius, lingavo, bangavo, vilnijo. Ne, tokio neužmatomo rugių lauko ji dar nebuvo regėjusi. Iš palengvo ėmė suktis galva – nuo to žalumo, nuo to bangavimo. Ji net susverdėjo, bet šalia buvo klevo kamienas, ir ji neišgriuvo, tik

pečiu atsirėmė. Ilgai ir godžiai ji taip žiūrėjo. kažkas keitėsi, kažkas darėsi giliai sieloje. Ji (teisingiau – jos akys) dabar neprisiminė anojo kaimo vaizdo, regėto pirmąkart jaunystėje. Nepamatė lyg pro virpantį rūką nei šiaudinių buvusio kaimo stogų, nei viešojo kelio, nei gyvulių, nei besidarbuojančių apie namus seniai mirusių žmonių, tiktai tą žalią neužmatomą spalvą, visą judančią ir banguojančią. Tiktai ją ir jos judėjimą. Senoji pakėlė abi rankas aukštyn ir staiga nuleido, jos plestelėjo palei šonus. „Dieve, dangaus karaliau!.. – sušuko mintyse. – Šitiek duonos!..“ Ji užsimerkė, kad ne taip suktųsi galva, ir tada žalumas ėmė blėsti, pereidamas į lengvą geltonį, į šiaudų spalvą, tartum per kelias sekundes vos užmatomas žalias laukas būtų spėjęs subręsti, pagelsti ir apmirti ramybė, laukdamas pirmųjų pjūties kirčių. Jai pačiai pasirodė keista, kad iš to geltonumo iškilo jos žmogus. Šitai atrodė lyg ant geltono popieriaus priklijuota sena fotografija: trobos tarpdury stovi jis su tuščiu pilku maišu rankose, pavargęs droviai šypsosi. Tik ji viena težino, kur jis buvo ir ką veikė: dieną kasė miške duobę, o naktį, mėnesienoj, nešiojo slėpti grūdus. Todėl jis toks pavargęs, todėl tokia drovi ir kiek paslaptinga šypsena vos matyti po ūsais. Tačiau jis palengva pajuda artyn iš tos atminties fotografijos, artyn prie virtuvės stalo. Atsisėda už jo, pasideda alkūnes, plaštakom pasiremia galvą, stipriai suspaudžia, lyg nebegalėdamas daugiau išverti triukšmo, piktų žodžių, svetimų negerų balsų. Pati savęs senoji dabar nemato, bet žino, kad ji stovi: prie mūriuko, šalia malkų glėbelio, drebančiomis iš baimės kojomis, o akyse viskas taip ryšku: dviejų svetimų vyrų nugaros, paskleisti popieriai ant stalo, pro tų nugarų tarpą tiesiai priešais ją – jos žmogus, jis sėdi ant suolo nuleidęs galvą, dar toliau – langas, už lango – šulinys, kiemas, daržinės stogas, trys sribokai su ilgais šautuvais, vaikstantys apie šulinį. „Ieškokit, – ji girdi negarsų savo žmogaus balsą, – ir vežkitės...“ – „Į dantis įsikandęs atneši, kai atrasim!.. Sibire man supūsi!..“ – šitaip rėkdamas svetimasis pusiau atsigręžia į aslą, tartum ieškodamas akimis, kas dar iš šių namų turėtų Sibire supūti: jos žmogus, ji pati, jų vaikas, bet vaiko ji kažkodėl tame vaizde nemato, gal jo nebuvo namuose tą dieną, jeigu būtų buvęs – matytų. Ir dar ji mato, kaip blizga rėkiančiojo akinių stiklai, ir jo pravertą burną, ir nuleistą žemyn ranką, kurioje juoduoja pistoletas, suimtas už vamzdžio. „Tris maišelius palikt, kitus valstybei paimt...“ – mosteli ranka su pistoletu kitam svetimajam. Ir vėl jos žmogaus negarsus balsas: „Išeina taip, kad iki kito meto jūsų valstybė jau nebepratrauks...“ – „Ar tu žinai, kas tau bus už tokius žodžius?!“ – ir pistoleto rankena kerta į stalo lentą ties pat jos žmogaus veidu. (Dar ir dabar tebėra gili įkarta toje vietoje.) Jos žmogaus pečiai krūpteli, jis pakelia galvą, žiūri svetimajam į akinius: „Kad sėklą išpilat – išeina, kad kitais metais valstybei duonos nebereikės?“ – „Tau pačiam nebereikės! Tau moment nebereikės!..“ Jos žmogus vėl nuleidžia galvą, užsidengia plaštaka akis. „Einam!..“ – kryptelėjo galva į duris akiniuotasis. Jos žmogus atsistojo, nusikabino nuo vinies juodąją kepurę, ji buvo bežengianti artyn, bet susitiko jūdviejų žvilgsniai: „Stovėk čia, niekur neik.“ Akiniuotasis kišosi pistoletą į kišenę, jis taip pat pastebėjo tą jos pažengimą: „Maišus palaikys.“ – „Nepalaikys. Savo valstybei pats palaikysi. Ar esi bent kuomet maišą laikęs?..“ Jis abiem rankom giliai užsimaukšlino juodąją kepurę, tą pačią, su kuria ir nuskendo. Ką jie būtų valgę per žiemą, per vasarą, jei nebūtų kelių maišelių miške, duobėj, paslėpę? Ką jie būtų sėję kitą rudenį? Bet pasisėjo. Kaip gali būti kaimas be rugių? Išvežk iš kaimo paskutinius rugius – kaimas pats išeis iš paskos. Juk nedaug betrūko, kad visas būtų išėjęs: į Šiaulius, į Liepoją, Rygą, Klaipėdą... Jiedu niekur nėjo. Kol galėjo, sėjo savo rugius ir su didžiausia baime laukdavo vėlyvųjų rudenių, kai vėl ateis pyliavų metas. Ji prisimena tą paskutinį rudenį prieš surašant į kolūkius: išaušo miglotas, tykus rytas, jau medžiai kyšojo be lapų, nebedulkėjo šlapias kelias. Nuo jo sklido arklių prunkštimas, ratų girgždėjimas, vyrų balsai, tiktai per miglą nieko aiškiai nebuvo matyti. Ji paskubom nusirišo jovaluotą prijuostę, nusviedė

į aslą, pro klevą išskubėjo į kelią, į tą miglą. Kelyje stovėjo virtinė vežimų, juose ant maišų sėdėjo po vieną, po du kaimynus, tylėjo, rūkė, pusbalsiu kalbėjosi. Kažkur ten, virtinės priekyje, garsiai rėkavo. Jai pasigirdo, jog tai to – akiniuotojo – balsas. Jos žmogus irgi sėdėjo savo vežime, ji pirmiausia įžiūrėjo dūluojant juodąją kepurę. Virš kepurės, aukštai ant dviejų lazdelių, buvo ištemptas raudonas sudrėkęs audeklas su baltom raidėm: „Grūdai – valstybei.“ Ir jos žmogaus juodoji kepurė buvo sudrėkusi nuo miglos. Pro vežimą praslinko keli ginkluoti. „Eik tu šalin nuo tos gurguolės, eik tu šalin...“ – pasakė sėdėdamas sukumpęs ant maišų. „Neatsilikti! Neatsilikti!“ – rėkavo migloje balsas. Ji paėjo atgal, bet negrįžo į trobą, o stovėjo ant keliuko, po jų klevu ir klausėsi. Ten, priekyje, cytelėjo klarnetas, armonika, dunkstelėjo būgnas. Sugirgždėjo vežimų ašys, pliaukštelėjo botagas. Pro ją slinko kinkuojančių arklių siluetai, sėdinčių žmonių figūros. Nedarni, negraži muzika, kaimo keliui pasisukus už kapinaičių, silpniau besigirdėjo. Migloje pragirgždėjo paskutinis vežimas, prašmėžavo būrelis šautuvuotų žmonių. Grįždama į trobą, ji nešėsi akyse sukumpusio ant maišų savo žmogaus vaizdą, girdėjo balsą: „Eik tu šalin nuo tos gurguolės, eik tu šalin...“ Tą rudenį pradėjo jų kaimą rašydinti į kolūkį.

Tą rudenį jos žmogus pradėjo smarkiai gerti. Gėrė ne jis vienas, tačiau kitų norėdama galėjo ir nematyti, o kaip nematyti savojo? Ir jo pilkstančio veido, ir raukšlių veide, ir balstančių plaukų, sustingusio žvilgsnio, ilgam įsmingančio į vieną tašką: pro virtuvės langą, pro šulinio svirtį, virš daržinės stogo, į pilką, žemą žiemos dangų? Jis nerūkė, tačiau vidurnakčiais, staiga prabudusi, ji ranka užtikdavo jį besėdintį tamsoje ant lovos krašto vienais apatiniais. Ji išsigąsdavo: ne savo žmogaus, alsuojančio čia pat, o tokio vaizdo: juodoje tamsoje, pilnoje šalto vėjo, po apsnigtais kaimo trobų stogais sėdi vyrai vienais apatiniais, sėdi, rūko, jų širdys vos plaka iš baimės, netikrumo, nuo rūpesčių dėl žemelės, dėl duonelės, dėl vaikų, žmonių, motinų. Po lovomis, ant kurių jie sėdi nuleidę basas kojas, už mūriukų, po grindimis, po pamatų akmenimis kažkas vos girdimai krebžda, tartum rausiasi, tartum graužiasi gilyn kaip kirvarpa į sienoją: kaip gyvensim be žemės? Kaip gyvensim be savo žemės, be grūdo saujoj, kaip gyvensim tokiam netikrume ir nežinojime? Juk buvo ir tų karų, ir permainų, ir bėdų didžiausių. Per akis buvo nelaimių, gaisrų, tvanų ir marų, mainėsi gyvenimai, liktys, lėmimai, bet viena buvo tikra ir nekintama: kad ir kas būtų, kad ir kas atsitiktų, lieka mano žemelės rėžis, kuris nesudegs, kurio neišveš, neištrėms, nesusprogdins. Tai jis apgins nuo bado, nuo ubago lazdos, nuo visko. Koks mažas, koks nederlingas būtų – vis tiek, jame atsistojęs, apglėbęs vaikelius rankomis, prispaudęs prie savęs jų mažas galveles, gali ramiau žiūrėti, kaip griaudėja ir dreba aplinkui pasaulis, kaip dunda rytuose ir vakaruose, kaip siautėja didžiūnai ir valdymierai, kaip lekia vieškeliais baisingos pakalikų gaujos – ant galų pagalės viskas pragriaudės, pradundės, prasiautės. Nurims, nutils, nieko juk nėra amžino. Virš galvos sučirens vieversys, ims garuoti arimas, tavo saujoj sublizgės grūdas, pavasario saulės apšviestas. Žemė juk liko – liksi ir tu. O dabar buvo užvis baisiau: plėšė iš žmogaus žemę, plėšė jo širdies stiprybę, griovė viso gyvenimo, viso likimo pamatą. Todėl ir iškildavo akyse tie vienmarškiniai kaimo vyrai, laukiantys nesulaukiantys tamsoje ryto aušros. Žiemos dienos išaušus, jie slinkdavo vienas pas kitą, pusbalsiu tardavosi, nieko nenuardavo, jų papilkėjusiuose veiduose gilyn rėžėsi raukšlės. Atsirasdavo ant stalo naminės butelis, ir antras, ir trečias. Bet nepasigirdavo dainos, nesuklegėdavo balsai. Vakarop vėl išslankiodavo po namus. Parėję pasrėbdavo viralo, guldavosi miegoti. Iš vakaro kiek numigę, pabusdavo paryčiais jau blaivūs, nuleisdavo nuo lovos kraštų kojas ir vėl klausydavosi, kaip krebžda tamsoje tas nematomas, kaip graužiasi gilyn: už mūriuko, po grindimis, sienajuose...

Senoji bestovinti užsimerkusi. Atsimerkė – ir vėl tuojau šoko į akis banguojantis,

linguojantis, vilnijantis rugių lauko žalumas. Tai po juo kaip po giliu vandeniu nugrimzdo senasis kaimas. Ji žino, kad ten rugiai tesiekia žmogui tiktai ligi krutinės, o iš čia, nuo kapinaičių kalnelio, baisioniškas atrodo to žalumo gylis – juk po juo dingo ne tiktai plokšti takai ir keliukai, ne tiktai stogų kupros, bet ir svirčių galai, net didžiųjų kaimo klevų ir liepų viršūnės! O buvo kaime daug medžių, daugybė medžių, daug aukštesnių ir už jos klevą, aukštumo kaip du jos klevai, bet pjūklai įveikė storiausius kamienus. Pusę dienos melioratoriai pjaudavo vieną, tūpčiodavo su tais savo motoriniais pjūklais aplinkui, apipjaudavo iš visų pusių – vis tiek įveikdavo. Kur jie galėjo gauti paprastą pjūklą, kad iš karto skersai pjautų... Nėr tokių pjūklų, nėr tokio ilgumo, žmogus dar neišrado. Jam ir nereikėjo. Nė per amžius tokių didelių medžių niekas nepjaudavo – kas tau pjaus sodybos medį kelių šimtų metų senumo? O dingo jie visi po rugiais, lyg ne nupjauti, o apsemti būtų. Senoji atsimerkusi vis naršė ir naršė žvilgsniu virš to lauko: nuo eglynų tolumoj iki savo basų kojų. Nejaugi viskas dingo be pėdsako, nejaugi nieko ničnieko neliko? Argi žemė tokia negailestinga, jog nė menkos žymelės nepalieka akiai? Žemė ar žmogus? Gal žmogus. Jis vienas toks ir tėra pasaulyje. Žemė geresnė, gailestingesnė. Ir senoji, gerai įsižiūrėjusi, ėmė kai ką skirti. Tas didžiausias rugių laukas nebuvo vientisai žalias. Vilnijančiame žalume ji įžiūrėjo lyg kokius tamsesnius lopus. Ne vieną ir ne du. Dangaus karaliau! Juk tai senųjų kaimo sodybų vietos. Tai žemė, buvusi po namais, po daržais, po tvartais, tai kiemų, tai darželių žemė! Žiūrėdama į tuos tamsesnius lopus, ji pradėjo šnibždėti: „Sutkaus troba... Rimkaus gyvenimas... Pociaus gyvenimas... Ilginio Bitinėlio... Paulausko Vienkojo... Geležauskienės Našlėlės...“ Lyg kokią maldą, lyg visų šventųjų litaniją... Tas besikartojantis žodis „gyvenimas“, „gyvenimas“, kuriuo žemaičiai vadina žmogaus sodybą. Ji pati nebežinojo, ar jai dabar graudu, ar liūdna. Gal kad ne. Ji ne apie tai galvojo. Ji tarytum džiūgavo. „Sako, nebėr senojo kaimo... Kaip nėr, iš kur tau nėr?“ Tuose tamsesniuose lopus auga vešlesni, derlesni rugiai, jų varpose daugiau grūdų, jie daugiau duos duonos, todėl išėitų, kad buvusių gyvenimų žemė dar tebelaiko savyje, giliai savyje ja vaikščiojusių žmonių atminimą, aišku, tebelaiko, žemė juk turi atmintį, ji turi gerą atmintį, tai ne koks ten vanduo, kuris bėgo nubėgo ir nė žymės nepaliko. Ir dar išėitų, kad jeigu bėgiojai žeme, ji atsimenta tavo kojas; jeigu ravėjai, kasei, purenai – rankas atsimenta, pirštus, delnus; jeigu nukrito ant jos tavo prakaito lašas – ji ir to neužmiršo, sugėrė į save, įsiurbė, bet neužmiršo. O jeigu ne vienas, ne du lašai? Jeigu žmonių prakaitas kaip lietus ant jos lijo? Ar gali ji užmiršti? Negali. Ir neužmiršo – derlesni, vešlesni, daug tamsesni rugiai auga tose vietose, kur žmonių dirbta, būta, eita, gyventa. Tai kaip tatai nebėra Budrių kaimo, jeigu budriškių prakaitas tebeaugina rugius? Trobų nebėra, gyvenimų nebėra, medžių, takų, šulinių nebėra, o prakaitas tebėra, žemėn jis dabar susigėręs, ir rugių šaknys jį pamažėle siurbia į save kaip kokią ilgai veikiančią trąšą. Kitais metais čia augs jau nebe rugiai, augs kas nors kitas, žaliuos naujas pasėlis, – kaimo prakaitas ir jį maitins, kels jo tamsiai žalius stiebus ar lapus į viršų. Tai kaip tatai nebėr kaimo, iš kur nebėr, jeigu net nugriauti, nuardyti žmonių gyvenimai tebeaugina duoną? Šita mintis pirmąsyk atėjo senajai į galvą. Gal todėl pirmąsyk, kad niekada iš aukštai nebuvo mačiusi didžiojo rugių lauko. Sakytum ji pati dabar kaip koks paukštis sklandė viršum jo, – kaip paukštis, kuris sugrįžo į gimtąsias vietas, prie gimtojo medžio, gimtojo lizdo, o jų nebėr, ir jis dabar suka plačius ratus ore, suka ir suka, sklando tylėdamas, nustebintas to, ką taip plačiai ir aiškiai mato. Čia, ant kapinaičių kalnelio viršūnės, senoji iš tikrųjų galėjo pasirodyti panaši į juodą paukštį, varną ar kranklį: tamsiais drabužiais, ilgu, vėjo judinamu sijonu, atsikišusia nosim, įkritusia burna, visą laiką linksinti maža galva: „Pociaus gyvenimas... Narkaus gyvenimas... Rimkaus gyvenimas...“ Tik savojo gyvenimo ji nepriskaičiavo, jis dar tebebuvo čia pat, už jos nugaros, kapinaičių kalnelio

atšlaitėje: troba tebebuvo, klevas tebežaliavo, trys vištos vaikščiojo po kiemą. Visų kitų kaimo žmonių gyvenimai dingo nuo žemės paviršiaus. Ne gaisras juos sudegino, ne tvanas nuplovė, ne bombos ar sviediniai ištaškė viską į šonus. Nekyškojo buvusiose gyvenimų vietose pajuodę grebėstai ir kaminai, nevešėjo kiečiai, dagiai, dilgėlynai. Gražiai, tarytum giedodamas, niro paniro kaimas į rugių lauką. Ar ne pati gražiausia, pati švenčiausia mirtis jį ištiko? Ar begali ištikti gražesnė?.. Ir tiktai dabar pajuto senoji, kad karšta ir sausa pasidarė galugerkly, akis užplūdo lengva migla: lengva, perregima, virpanti. Pasidarė silpna krūtinėje ir kojose. Čiužėdama drabužio šonu į medžio kamieną, ji suklypo ant kelių, nejučia prispaudė delnus sau prie gerklės. Ta migla akyse nesisklaidė, tačiau senoji jos nebijojo, – tai nebuvo negalios ar skausmo migla, visiškai ne. Gal net savotiškai malonu, nors ir labai graudu, buvo joje būti, – aiškiausiai švietė birželio saulė, šiltas vėjelis judino senosios drabužį. Migla tebuvo vien jos akyse, ilgai žiūrėjusiose į didžiojo rugių lauko žalumą ir bangavimą. Tai buvo gera ir graudi migla. Iš jos, iš tos miglos, ataidėjo plonas ir drebantis garsas, po jo – kitas ir dar kitas, ir dar. Senoji, parklupusi po medžiu, giedojo. Seniai bebuvu giedojusi tą giesmę – nuo tada nebuvo, kai jos, jaunos ir lieknos, su laukų žolynais rankose, rinkdavosi čia iš kaimo. Drebantis buvo palikęs jos balsas, niekas kitas, išskyrus ją pačią, negalėjo girdėti, niekas ir negirdėjo. Ne balso gražumas, ne giesmės žodžiai čia buvo svarbu – yra žemėje tokių vietų, kur keliai patys sulinksta, yra gyvenime tokių valandų, kai pačios rankos nejučia pakyla prie gerklės, kuri irgi tarytum pati atsidaro ir pati gieda... Senoji neilgai giedojo, gal kokius du ar tris posmus, nors giesmė buvo ilga ir nė vieno jos žodžio ji nebuvo užmiršusi. Įsikibdama į medžio kamieną, ji vėl atsistojo. Susigėdo, kam giedojo plika galva, neužsirišusi savo juodosios skarelės, tartum kas būtų galėjęs ją čia pamatyti. O kai leidosi nuo kalnelio žemyn, jau daug lengviau buvo palikę ant širdies. Skaudžiau, bet lengviau: ir dėl savo senatvės, ir dėl savo našlės gyvenimo, ir dėl ilgos, juodos ir gūdžios vienatvės.

[...]

Šitaip senoji ėmė galvoti apie savo anūką, į kurio trobą palengva artėjo. Krūpštino asfalto pakraščiu, nuo vienos ausies atsismaukusi skarelę, dairėsi į naujai pastatytus namus, nežinodama, kokie žmonės, iš kur čia gyvena.

Iš Dariaus nė norėti negali kokio artumo ar užuojautos, – nei ji prie lopšio stovėjo, nei jam mažam pasakas pasakojo, nei matė, kaip pirmąjį žingsnelį pažengė. Antosė nė iš tolo neprisileisdavo. Pas tą, pas kitą babą, pas Antosės motiną mieste užaugo, ten daugiau stovėdavo. O Antosei tik geriau nuo to: vyras – mašinos nudaužtas, pati – jauna našlė, gali sakyti, tiktai pusę vaiko teturinti... Ar begali būti didesnis rojus tokiai? Ir butas atskiras, du kambariai puikiausi, Stepono uždirbti...

Po laidotuvių ji kojos daugiau ten nebenukėlė. Nuvažiavusi į rajoną, vaikščiodama po krautuves kartais matydavo gatvėj Antosę, kartais kaktomušom susidurdavo ant kampo, bet niekada nėra žodeliu persimetusios: „Kaip begyveni?.. Kaip sveikata?.. Kaip Darius auga?..“ Tiktai „labas – labas“, lyg iš matymo pažįstamos tebutų. Ji nežinojo nieko apie anūką: ar didelis užaugo, ar sveikas, ar gerai mokosi, gal koks padykęs yra? Nieko nežinojo ir gatvėje nė karto nebuvo susitikusi. Kartais pagalvodavo: „O gal ir buvau, tiktai nepažinau? Juk kaip greitai tie vaikai auga, kaip greitai!.. O jis manęs juk nė to tiek negalėjo pažinti.“ Šitaip, nieko nežinodama, ji gyveno bene dešimtį metų. Ėjo į kolūkį, ravėjo runkelius, laikė karvę, auginosi paršelius, – taupė pinigus Stepono paminklui, žinojo, kad Antosė nepastatys. Juk grįžtant iš kapų aiškiai

pasakė: „Pastatysiu aš anam paminklą, pastatysiu!.. Tuščią butelką nudaužtu kaklu!..“ Ji ir nelaukė, kad pastatytų, krovė kapeiką prie kapeikos, žinojo, kad turi smarkiai dirbti, kol dar ne visai senatvė, kol dar pagali rankos kojos. Kiekvieną kartą, kai į skardinę skrynelę įdėdavo pinigą, suspausdavo širdį, – ar gali nesuspausti, kai ne vaikas motinai, o motina vaikui paminklą stato? Ir vis dažniau pagalvodavo apie Darių: kažin ar aukštas išstybo, juk kokie dabar visi aukšti stybsta.

Ar mokslus yra? Jau keturiolikos metų turėtų būti. O kokio būdo? Užgimė šviesiais plaukeliais, į motiną, bet Steponas buvo tamsių, gal ir jam beaugant ištamsėjo?.. Vieną sekmadienio rytą priėjo prie spintos, pasiėmė į rankas savo skardinę dėželę, ilgai stovėjo susimąsčiusi. Pradėjo galvoti nuo Stepono, o nusigalvojo toli, toli. Padėjo atgal, nusirišo kasdieninę skarelę, pasiėmė kitą: „Važiuosiu, ir viskas!.. Tegu išvaro lauk Antosė, bet anūką bent būsiu pamačiusi!..“ Tačiau neišvažiavo. Kažkas širdy neleido, kažkas šaukte šaukė: „Nevažiuk, dar pakentėk nevažiavusi!.. Juk keturiolikos jau metų, gali ir pats atvažiuoti, kas čia tėra dešimt kilometrų? Autobusai keturis kartus per dieną važinėja!..“ Ir vėl svarstė kitaip: o ką vaikas žino, jeigu motina yra visaip pripasakojusi? Juk nuo mažų dienų galėjo kalti į galvą: baisi yra senė, už velnią baisesnė!.. Ir įkalė. Ar negalėjo įkalti? Per tai ir neišvažiavo. Išėjo prie karvės. Perkėlusį dar jonžolių pasirinko, grįžo pas klevą, geltonuodama glėbeliu rankose. Žiūri – stovi pas šulinį toks nepažįstamas vaikesas, žvalgosi į trobos langus. Sustojo ir ji, laukia, kol tas ką pasakys. O tas nesako, taip žiūri jai į veidą, taip žiūri, lyg norėdamas pažinti, o niekaip negalėdamas. Ir ji mato: plaštakos didelės, pėdos pasuktos į vidų, pečiai aukštyn sukelti, gražumo negražus, kakta – grynai Stepono... „Dangaus karaliau!.. – suplojo rankomis. – Ar ne Darius būsi?..“ – „Darius.“ – „Dariau, vaikelį, o kaip tu atvažiavai, kaip tu sumislįjai atvažiuoti?..“ – „Atvažiavau, ir viskas. Visi sako – baba, baba, o aš nė matęs nesu.“ – „Esi matęs, esi, tik mažas buvai, neatmeni.“ – „Mane tėvas atveždavo?“ – „Tėvas, tėvas!.. Einav į trobą, Dareli, aš tave kuo nors pavaišinsiu, viską apie tėvą papasakosiu!..“ – „Nereik manęs vaišinti.“ Bet nuėjo iš paskos. Kaip žvalgėsi atsisėdęs! Naršė akimis menkiausią daiktą. Ji suprato: tėvo pėdsako, tėvo žymės ieškojo! Bet tą pirmąjį kartą neilgai tepabuvo. „Turiu važiuoti.“ Jai širdy kėlėsi didžiausias džiaugsmas, nebeišmanė nė kuo bevaišinti, nė kaip bekalbinti: motinai nežinant atvažiavo! Motinai nežinant atvažiavo! Dabar negali vaikas ilgai būti, reikia grįžti, o kitą kartą ilgesniai atvažiuos. Neturėjo nieko įduoti, bet ir negalėjo, Antosė tuojau supras. Nulydėjo iki pat autobuso, kišo į kišenę kelis rublius: „Imk, Dareli, imk, turėsi savo kapeikų, kuomet norėdamas galėsi atvažiuoti, nereiks nieko prašinėti. Sėsk ir atvažiuok, kas čia tėra?..“ Jis iškėlė rankas, kratėsi, neėmė: „Niekam nereik! Niekam nereik! Neduok!“ Bet ji vis tiek įkišo į marškinių kišenėlę. Su marškiniiais ir tebuvo. Palydėjusi grįžo kaip ant sparnų, negalėjo kelias naktis užmigti. Nedaug tepasikalbėjo, pats atvažiavimas buvo už viską svarbesnis. Mokslas jam nevyko, kažkurioj klasėj antriems metams paliko. „Ar ligi kariuomenės ir sėdėsi toj mokykloj?“ – „Ligi kariuomenės gal ne.“ – „O kur važiuos mokytis, ar jau žinai?“ – „Stosiu į kokią proftechninę. Nieko nėr iš tų mokslų. Nemokyti dabar daugiau uždirba.“ – „Tai kas būsi išsimokęs?“ – „Prie technikos dirbsiu. Gal šoferiu, gal traktoristu.“ – „Dangaus karaliau! Tėvo pėdomis eisi!“ – „Ar tėvas mažai uždirbdavo?“ – „Šimtais iš melioracijos nešė, šimtais!“ – ji patvirtino. Darius nusijuokė, šypsena buvo motinos ir dantys – motinos: lygūs, smulkūs, bet aštriais, tartum dantytiais galiukais. „Išsimokysi traktoristu, pareisi iš kariuomenės – aš tau savo trobą paliksiu. Juk daugiau neturiu kam. Dabar kaime traktoristui gerai, nė prie kokio darbo tiek neuždirbsi.“ Darius nieko neatsakė, taip toli į savo gyvenimą, matyt, dar nebuvo nugalvojęs. Ir jai pačiai tik dabar teatėjo į galvą mintis apie trobą. Iš tikrųjų, kam daugiau paliks? Trobą, tvartą, gyvulius, savo klevą?.. Po anūko atvažiavimo viskas paliko

kitaip: ir pats gyvenimas, ir ėjimas į darbą, ir tie iki širdies paėdę runkeliai, ir viskas. Žinojo: per savaitę Darius eina į mokyklą, šeštadieniais irgi, tad sekmadienį buvo jos laukimo diena. Tačiau kiek tų atvažiavimų tebuvo? Baigęs šiaip taip aštuonias, išvažiavo į tą savo proftechninę, paskui – į kariuomenę. Ji ir iš kariuomenės laukdavo, laiško laukdavo, nes buvo žadėjęs rašyti. Kelis mėnesius laukė, prieš pat Naujuosius metus gavo pasveikinimą. Atrąšė atgal – ir vėl laukė. Vėl kelis mėnesius. Bet nieko neatėjo. Tačiau ji turėjo adresą, sutaisė didžiausią siuntinį, pridėjo dešrų, lašinių – ir pasiuntė. Tada atėjo ir laiškas. Po kiekvieno siuntinio ateidavo. O kai pargrįžo, pats atvažiavo pasirodyti su kareiviškais drabužiais. Ji įdavė du šimtus rublių – pradžia gyvenimo. Darius paėmė. Būtų davusi ir daugiau, bet negalėjo – baigė sutaisyti paminklui, o tie vis brango ir brango; ji norėjo ne cementinio, o gero, šlifluoto, – juk ir pati po juo gulsis, gulės visi trys: vyras – iš vienos pusės, sūnus iš kitos, o ji – per vidurį. Amžinai gulės, niekas negalės jų beperskirti – ir tada tikrai pasibaigs jos našlystė. Tačiau paminklo statymas vėl atsidėjo tolesniam laikui: Darius parėjo rudenį, o pavasarį atvažiavo jau abudu – su tokia stambia, dikta merga nuo Šiaulių, ta jau kaip ir ne žemaitė bebuvo. Svarbiausias vėl paliko pinigų dalykas. Kaip neduosi anūko vestuvėms? Antosė paleis liežuvį ant viso rajono, o pati Dariui pasakė: teduosiu tikrai tris šimtus, daugiau neturiu, nereik paprasti iš pat pirmos dienos švaistytis. Birutė, būsimoji anūkienė, irgi neturėjo – iš kur galėjo turėti, buvo jos ar ne penkios seserys, keturios dar mokslus tebėjo. Pati Birutė mokslų nebuvo baigusi, tikrai aštuonmetę, kaip ir Darius. Skaudančia širdimi senoji atidarė savo skrynelę. Jai pasirodė, kad sūnaus paminklas tolsta nuo jos ir mažėja, net jo spalva iš rusvos eina pilkyn, kol pasidaro tokia kaip cemento. „Dareli, duosiu aš tau penkis šimtus, bet į veselę neisiu. Nėr tokio stalo, prie kurio vedvi su tavo motina galėtumėv sutilpti. Atvažiuosit po kelių dienų, artimuosius ir tolimuosius išleidę, papasakosit, ar gerai, ar linksmi buvo – man ir užteks.“ Jie ir atvažiavo po kokios savaitės, atsivežė apgedusio torto gabalą, šampano butelį. „Baba, ar esi gėrusi šampano?“ – „Nesu, vaikeli, ir negersiu. Vis tiek ta pati bjaurybė.“ Ji buvo jiems sutaisiusi vestuvių dovaną: pripylusi keturias pagalves, patalus didžiausius, keturias paklodes nupirkusi. Atsivežtąjį šampaną pačiuodu ir išgėrė. Tada ji pirmą kartą pamatė, kaip Darius geria. „Dariau, ar tu jau seniai geri?“ – „Išgeriu retkarčiais... Gal nuo kokios septintos ar aštuntos klasės.“ – „Ar toj mokykloj, kur mokeis išvažiavęs, gėrei? Ir kariuomenėj?“ – „Nu, kariuomenėj nepagersi.“ – „O toj mokykloj?“ – „Nu, ten vaiselio paimdavom. Prieš šokius – tai jau visuomet! Dar – po stipendijos...“ – „O dabar?“ – „Mažai.“ Birutė kumštelėjo jam į šoną: „Tikrai nemeluok man! Tris kartus paimi per savaitę! O alaus – tai kas dieną!“ – „Ar tu man ir alų priskaičiuoji? Tas juk tēr vandens vietoj!..“ – „Ot pamesiu, jeigu gersi, ir bus tau vandens vietoj!..“ – „Nepamesi, nebijau! Kur tu geresnį rasi?..“ Senoji nieko jiems daugiau nesakė, bet baimė liko širdyje ir niekaip nenorėjo iš ten išeiti. Ji vis klausinėjo apie vestuves, kiek žmonių buvo, kaip Antosė laikėsi, kokių valgių pritiekė į stalą, bet Darius ir Birutė atsakinėjo nenoriai, išsiblaškę, abiejų akys blizgėjo, vis po stalu nutverdavo vienas kito ranką, pagaliau Darius atsistojo: „Nu, mes einam pasivaikščioti.“ Išeidamas krepštelėjo tarpdury jai per pasturgalį, o paskui vedėsi palange, apkabinęs juosmenį. Vedėsi pro klevą į kapinaičių kalnelį. Buvo pats pavasaris, gegužės mėnuo, vieni medžiai sprogo, antri žaliavo, tretį jau žydėjo. Ji norėjo bėgti į kiemą: „Ten neikit! Neikit!.. Ten žmonės palaidoti!..“ Bet neišbėgo ir nesušuko, liko sėdėti prie stalo: susidrovėjusi, nusigandusi, nežinodama, ką galvoti apie būsimą anūko gyvenimą. Kas bus, kai praeis noras prie svetimų graibytis už rankų? Ką bedarys Birutė, kai kiekvieną vakarą parsvyruos iš darbo girtas, kažką murmedamas, ir su visais batais kaip pakirstas grius į lovą?.. Birutė jai nepasirodė esanti nei iš tų droviųjų, nei iš tų tyliųjų. Gal nebus tokia... kaip Antosė Steponui, bet, tarp pirštų patrynęs, į ausį irgi neįsikiši. Neįsikišo

jos ir Antosė. Gal laukė, kol marti puls apie ją šokinėti, bijos žodį ištarti, bijos šaukštą paimti neatsiklaususi? Birutė nieko nebijojo, nieko nežadėjo klausti: ėmė, kas jai reikia, darė, kas jai reikia, o kai gimė vaikas, pati pasijuto esanti viršesnė. Po pusmečio jau ir susimušė. Pasidarė ne gyvenimas, o pats pragaro dugnas. „Dariau, – ji klausinėjo, – o katros pusę tu palaikai?“ – „Nieko aš nepalaikau. Pareinu iš darbo šimtgramį išmetęs ir vežiuos kaip į televizorių. Lai anos sau reveliojas!..“ Kai Antosė pagrasino iškraustysianti, išsvaidysianti jų skudurus pro langą, Birutė tik nusijuokė: „Pati ir atgal suneši!.. Ar priklauso Dariui vienas kambarys? Priklauso!.. Ot teismas jį ir priteis!“

[...]

1986 gegužė–rugpjūtis

Romualdas Granauskas, *Gyvenimas po klevu*, Vilnius: Alma littera, 1999, p. 5–40, 100–107.